

УДК 316

A A Hakimov

Associate Professor of Social Sciences

Namangan Engineering and Construction Institute

PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF GERONTOLOGICAL PROBLEMS

Annotation: The article combines various aspects of the study of the aging process through a philosophical and psychological analysis of gerontological problems, noting that one of the indicators of society is the age structure of the population. case, social gerontology as a multidisciplinary science is based on its strong place in the system of sciences

Keywords: gerontology - old age - bio-social-psychological - social gerontology - demography - gerontological knowledge- civilization-motivation

A A Hakimov

Ижтимоий фанлар кафедраси доценти

Наманган муҳандислик-қурилиш институти

ГЕРОНТОЛОГИЯ МУАММОЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ- ПСИХОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

Аннотация: Маколада жамиятнинг кўрсаткичларидан бири аҳолининг ёш таркиби булиб сўнгги пайтларда дунёда аҳолининг ёш таркиби сезиларли ўзгаришларни бошдан кечираётганлиги бу замонавий инсоният учун катта иқтисодий, ижтимоий, маданий, психологик ва маънавий аҳамиятга эга эканлигини геронтология муаммоларининг фалсафий-психологик таҳлили оркали қариш жараёнини ўрганишнинг турли жиҳатларини бирлаштирган ҳолда, ижтимоий геронтология кўп тармоқли фан сифатида фанлар тизимида мустаҳкам ўрин эгаллашини асосланган

Калит сўзлар: геронтология - кексалик - био-ижтимоий-психологик - ижтимоий геронтология - демография - геронтологик билимлар-цивилизация- мотивация

Замонавий дунёнинг тарихий ва ижтимоий ривожланиши жамият ғоясини биринчи навбатда доимий ҳаракатдаги динамик тизим сифатида белгилайди, унинг таркибий элементлари ва қисмлари турли ўлчамларда ўзгаради. Жамиятнинг шундай кўрсаткичларидан бири аҳолининг ёш таркибидир. Айтиш мумкинки, сўнгги пайтларда дунёда аҳолининг ёш таркиби сезиларли ўзгаришларни бошдан кечирмоқда: умумий қариш ёки, одатда, "демографик, сокин инқилоб" ва бу ходисанинг оқибатлари демографиядан анча узоқда. замонавий инсоният учун катта иқтисодий, ижтимоий, маданий, психологик ва маънавий аҳамиятга эга.

Шунинг учун жамиятда кексалар ва кексалар муаммоларига нафақат назарий ва амалий геронтология, демография, психология ва социология нуқтаи назаридан жиддийроқ эътибор қаратиш зарур.

Кексалик ва қаришни ўрганишнинг назарий ва услубий асосларини ўрганиш кекса ёшдаги инсоннинг моҳиятини қайта кўриб чиқишга, ижтимоий муҳит сифатини яхшилаш ва қариш жараёнини ижтимоий тартибга солиш имкониятларини аниқлашга ёрдам беради.

Кексалик ходисаси узоқ вақтдан бери файласуфлар, социологлар ва психологларнинг эътиборини тортди. Қадимги цивилизациялар пайдо бўлгандан бери мавжуд

Қариш жараёнлари ва қариликнинг ўзи ҳақида турли хил фикрлар мавжуд. Улар геронтологик билимлар мазмунини ташкил қилади (юнонча “геронт” – қария, “логос” – ўқитишдан).

Кексалик нима деб ҳисобланадиганлиги, унинг биринчи кўринишлари, ёш нима ва унинг сабаблари нимада муҳокама қилинади. Ўзларининг қаришини муваффақиятли, қулай ва ҳатто бахтли деб ҳисоблаган кекса одамларнинг ҳаётий позициясини таҳлил қилиб, олимлар

кейинги ёшда янги ҳаётгий позицияни шакллантириш ҳақида гапириш мумкин деган хулосага келишди.

“Кексалик” тушунчаси учинчи ёшнинг вакилини, яъни нафақага чиқиш остонасини босиб ўтган, жисмоний, психологик ва касбий имкониятлари унга фаол ҳаёт тарзи, меҳнат ва таълим фаолияти билан шуғулланиш имконини берадиган шахсни англатади.

Кекса одамнинг шахсияти, унинг мотивацияси, кексаликдаги ҳиссий ҳолатлари, ўзини ўзи қадрлаши ва инсон ҳаётининг ушбу даврининг "мен" образининг мазмуни ҳақида тўлиқ ва ишончли маълумотлар ҳали ҳам мавжуд эмас. Бироқ, кексалик, кекса одамнинг шахсий ҳолати ва қарилек давридаги турмуш тарзи ҳақидаги илмий асосланган билимлар нафақат умрни узайтириши, балки уни тўлиқ ва фаол сақлаши мумкин.

Шундай қилиб, маҳаллий ва хорижий тадқиқотларни назарий кўриб чиқишга асосланиб, биз кексалик феномени ҳақида умумий тушунча ва таъриф йўқ деган хулосага келишимиз мумкин. Қарилек ҳодисаси шахс ривожланишининг узок ва муҳим босқичи бўлиб хизмат қилади ва замонавий жамиятда макротузилма даражасида ижтимоий, иқтисодий, маданий жараёнларнинг ўзгариши йўналишларининг энг муҳим кўрсаткичларидан бири ҳисобланади.

Мураккаб био-ижтимоий-психологик ҳодиса бўлиб, кексаликни ўрганиш табиий, ижтимоий ва гуманитар фанларни ўзида мужассам этган яхлит фанлараро ёндашувни талаб қилади.

20-аср давомида умр кўриш давомийлигини ошириш, қаришни олдини олиш ва ёшликни узайтириш, инсоннинг функционал фаоллигини сақлаб қолиш учун махсус тиббий усулларнинг мавзусига айланган қарилек муаммосига табиий илмий қизиқиш ортди. Бу эҳтиёж сўнгги йилларда иқтисодий жиҳатдан ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар аҳолисининг сезиларли даражада қариши туфайли энг кўп

намоён бўлди, яъни. унинг таркибида кексалар улушининг ортиши билан боғлиқ.

Шунинг учун XXI аср бошларида. қариш муаммолари бўйича тадқиқотлар фаоллашди, анъанавий геронтологик муаммоларни ҳал қилишда янги муаммолар ва ёндашувлар пайдо бўлди. Қариш муаммолари турли билим соҳалари олимларининг эътиборини тобора кўпроқ жалб қилмоқда. Геронтология фанининг институционализацияси жадал суръатлар билан давом этмоқда - геронтологик ва гериатрик илмий мактаблар ва жамиятлар пайдо бўлмоқда, ихтисослаштирилган психологик конференциялар ўтказилмоқда, бутунлай қариш муаммосига бағишланган даврий нашрлар нашр этилмоқда.

Ўтмишда чиройли ҳаёт кечирган жамият учун фойдали бўлган, ижтимоий муносабатларни йўлга қўйиб, ўз ғояларига эриша олган шахс ўзининг ҳаётини фарвонлаштириши мумкин. Ўз ҳаётини маълум бир маънода яшай олмаган ва ҳаётида ижтимоий масъулиятдан узоқда бўлмаган одам эса, аксинча, ўзини ночор ҳис қилиши мумкин. Айнан мана шу ночорлик туйғулари ва яқинлашиб келаётган ўлимга қарши тура олмаслик кексаликда доимий депрессияга олиб келиши мумкин.

Кекса одамлар ёки қариган одамлар қариш туфайли иқтисодий, ижтимоий, психологик ва (ёки) жисмоний муаммоларни бошдан кечирадилар. Баъзи кексалар, айниқса, нафақага чиққанларида, кексаликка мослашиш муаммолари (ёлғизлик, фойдасизлик ҳисси, ўз кадр-қимматини йўқотиш ва ҳ.к.), кексалар эса бошпана учун бошқаларга қарам бўлиш, парваришга муҳтожлик каби муаммоларга дуч келишади. Тадқиқотлар шунини кўрсатадики, 65 ва ундан катта ёшдаги кекса гуруҳда депрессия даражаси 30% дан 68% гача бўларкан. Депрессиянинг тарқалиши ҳам ўз жонига қасд қилиш ҳолатларини оширади. Ғарб мамлакатларида қариш билан параллел равишда ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари ортиб

бораётгани таъкидланган. Баъзи кекса одамларда ақлий қобилиятларнинг заифлашиши (деманс-деманс), хотира бузилиши ва умумий дисориентация (Алцгеймер) каби кўплаб турдаги психотик реакциялар мавжуд.

Жорий асрнинг сўнгги 50 йилида жаҳон миқёсида аҳолининг қариши жараёни шу қадар тез ва изчил ривожланиб бордики, унинг аҳамиятини билмаслик ҳар қандай давлатнинг ижтимоий сиёсати учун салбий оқибатларга олиб келади. Ҳозирги вақтда кексалар аҳолининг учинчи муҳим тоифасига айланди, бу эса ўта жиддий иқтисодий, ижтимоий, тиббий муаммоларни келтириб чиқарди, бунинг эҳтимоли ўтмишда инсоният тасаввур ҳам қила олмаган. Аввало, кексаларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш, уларга тиббий хизмат кўрсатишни кенгайтириш, уларни таъминлаш учун шарт-шароит яратиш ва маблағ ажратиш зарурати туғилди. 1940-йилларнинг охирига келиб, кўплаб саноати ривожланган мамлакатларнинг соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар органлари олдида кўплаб муаммолар пайдо бўлди.

Ижтимоий геронтология кексалик ва қарилик даврига хос бўлган жисмоний ва маънавий аҳамиятни сақлаб қолиш учун ижтимоий чоралар ва имкониятларни топиш учун инсоннинг қариши биологик жараёнларини ўрганеди. Бу ерда кексанинг турмуш шароити, турмуш тарзи муаммоси биринчи ўринга чиқади. Ижтимоий геронтология социология, ижтимоий психология, фалсафа, статистика, саноат, иқтисодиёт, ижтимоий ва шахсий гигиенанинг кенг муаммоларидан ажралмасдир.

Ижтимоий геронтология умумий маданият, борлиқ, маълум даражада унинг ўлчови масалалари билан чамбарчас боғлиқдир, агар давлат, жамият ва оиланинг кекса одамга ғамхўрлик даражасини, унинг соматик ва рухий фаровонлиги билан боғлиқ. Қариш жараёнини ўрганишнинг турли жиҳатларини бирлаштирган ҳолда, ижтимоий геронтология кўп тармоқли фан сифатида фанлар тизимида мустаҳкам ўрин эгаллади.

Ижтимоий геронтологияда илмий тадқиқотлар уч йўналишда олиб борилади.

1. Шахснинг биологик ва руҳий қаришининг ижтимоий детерминантлари ўрганилади. Инсон ҳаётининг якуний босқичларида қариш жараёнининг шахсга таъсири ўрганилади - унинг ижтимоий эҳтиёжлари, муносабатлари, қадрият йўналишлари, қизиқишлари, мотивацияси, фаолият ва хулқ-атвор тузилиши, фаоллик, яъни бутун ҳаёт йўли. Умуман олганда, бу йўналиш қарилик ва қариликнинг индивидуал, шахсий, хусусиятларига қаратилган.

2. Биз кексалар ва қарияларнинг турли ижтимоий гуруҳлари ва жамоаларини, шунингдек, улар аъзоси бўлган гуруҳ ва жамоаларни - оила, қариндошлар, танишлар доираси, қўшнилар ва бошқаларни ўрганамиз. Бу ҳолатда ижтимоий геронтологларнинг вазифаси кекса ва қарияларнинг ушбу гуруҳлардаги ўрни, роли ва функцияларини, уларнинг занжирдаги гуруҳ ва унинг алоҳида аъзолари билан муносабатларини аниқлаш; бевосита ижтимоий муҳитнинг қариш жараёнига таъсирини ўрганиш.

3. Кексалар ва кексаларнинг ижтимоий мавқеи турли ижтимоий жараёнларга таъсир этувчи жамият ижтимоий-демографик тузилишининг муҳим элементи бўлган махсус ижтимоий ва ёш гуруҳи сифатида ўрганилади. Ушбу йўналиш кексаларни ижтимоий таъминлаш, ҳимоя қилиш ва уларга хизмат кўрсатиш билан шуғулланадиган муассаса ва ташкилотларнинг мақсадлари, тузилиши ва функцияларини ўрганади.

Хулоса урнида шуни таъкидлаш жойизки ижтимоий жиҳатдан геронтология:

- кекса кишиларнинг шахсий тажрибалари
- кексаларнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеи
- кексаларга нисбатан ижтимоий сиёсатни

Шунингдек, эрта касбий қариш сабаблари, ҳаётнинг пенсия олди ва нафақага чиқиш даврлари, меҳнат қобилияти, кексаларнинг касбий ва ижтимоий фаоллигига эътибор беради.

Ижтимоий геронтология ўз фаолиятининг яна бир муҳим жиҳати - ижтимоий ишга эга бўлиб, унинг мазмуни қуйидагича:

- кексалар ва қариялар, турмуш даражаси паст, ижтимоий алоқалари бузилган кексалар оилалари ва гуруҳларига амалий ёрдам кўрсатиш;
- кексалар ва қарияларни ижтимоий реабилитация қилиш, уларнинг ижтимоий фаоллигини оширадиган шарт-шароитларни яратиш;
- кексалар ва кексаларга нисбатан ижтимоий ҳимоя сиёсатини шакллантириш;
- қарилик ва қариликнинг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича профилактика дастурларини ишлаб чиқиш;
- кексаларнинг турмуш шароити ва моддий фаровонлигини яхшилаш бўйича маълумотлар банкини яратиш бўйича объектив тасдиқланган натижаларни олиш мақсадида ижтимоий экспериментлар ўтказиш.

Ижтимоий геронтология мамлакатдаги демографик силжишлар қонуниятларини, қариган аҳолининг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини, ўртача умр кўришнинг нисбатан пастлиги ва "пенсияга чиққан одамларнинг юқори ўлими сабабларини" ўрганишни энг муҳим вазифалардан бири деб билади.

References:

1. Abduxamidovna M. D., Abdurahmonovich A. B. Analysis of the results of psychological and pedagogical research of labor migrants and their families //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 12. – С. 440-443.
2. Abdurakhmonovich A. B. Factors influencing the formation of professional thinking in pupils //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.

3. Хакимов А. А., Абдуллажанова Н. Т., Бокиев К. Т. Глобал экологик инкироз ва экологик нормалар //Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ sro, 2015. – №. 58. – С. 93-95.
4. Хакимов А. А. и др. Традиция как фактор нормативного управления обществом //Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ sro, 2015. – №. 37. – С. 47-49.
5. Хакимов А. и др. Узлуксиз таълим тизимида ижтимоий ҳамкорлик-тараққиёт омили //Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ sro, 2015. – №. 48. – С. 60-62.
6. Абдуллажанова Н. Т. Беруни-историк науки. Мировая наука 2020. Проблемы и перспективы. Материалы II международной научно-практической конференции. – 2020.
7. Абдуллажанова Н. Т. Вклад российских ученых в издание избранных произведений Абу Райхана Беруни/Российско-узбекистанские связи в контексте многовековой исторической ретроспективы. – 2012.
8. Ismoilov M., Shaydullayev N. Moral education: concept, essence, tasks //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 2. – С. 658-660.
9. Ismoilov M. I. A new environmental (ecological) paradigm an important factor in ensuring of sustainable development //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 10. – С. 666-668.
10. Ismoilov M. I. The status of intuitive forecasting in the environmental paradigm evolution //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 6. – С. 214-218.
11. Седенков А. Н., Атамуратова Ф. С. Priority of the choice of presumption of dissent in organ transplantation : дис. – Этические проблемы чрезвычайных ситуаций: ответ биоэтики на пандемию COVID-19, 2021.
12. Атамуратова Ф. С., Рахманова С. Защиты данных-этические проблемы в период пандемии COVID-19 : дис. – Этические проблемы чрезвычайных ситуаций: ответ биоэтики на пандемию COVID-19, 2021.

13. Hakimov A. GENDER PHILOSOPHY //ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2019. – С. 21-23.
14. Abdilboki K. Human Alienation and National Mentality in Society in the Context of Modern Global Development //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – Т. 5. – С. 52-53.
15. Hakimov A. PROBLEM OF GENDER IN THE PHILOSOPHY //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 11. – С. 641-643.
16. Khakimov A. A. TRADITION AS A FACTOR IN THE NORMATIVE MANAGEMENT OF SOCIETY //Colloquium-journal. – Голопристанський міськрайонний центр зайнятості= Голопристанский районный центр занятости, 2019. – №. 5-3. – С. 49-50.
17. Bulturbayevich M. B. et al. THE MAIN DIRECTIONS OF MODERN MANAGEMENT PSYCHOLOGY //Conference Zone. – 2021. – С. 292-294.
18. Ikromjonovich T. I. et al. SCIENTIFIC AND PRACTICAL ASPECTS OF MANAGEMENT COMMUNICATION AND PUBLIC SPEAKING SKILLS AND SPEAKING METHODS IN MANAGEMENT ACTIVITIES //Conference Zone. – 2021. – С. 233-236.
19. Bulturbayevich M. B. et al. MASTERY OF RHETORIC IN MANAGEMENT //Conference Zone. – 2021. – С. 287-291.
20. Bulturbayevich M. B. et al. LEADERSHIP AND LEADERSHIP IN MANAGEMENT PSYCHOLOGY //Conference Zone. – 2021. – С. 271-276.